

Vývoj ke kubismu /1909 - 1914/

Moto: "V celé dosavadní historii nebyla architektura nikdy tak omezeně vázána na účel a účel byl pro ni vždy nabídnuvší se příležitostí člověku - umělci vyjádřiti svou myšlénku stavbou a jejími prostředky."

P. Janák^{6/}

V roce 1908 vyšlo první číslo nového časopisu, nazvaného STYL, věnovaného architektuře, uměleckému průmyslu a stavbě měst a zamýšleného jako protiváha zpátečnickému ARCHITEKTONICKÉMU OBZORU.

Už v prvním ročníku tohoto časopisu se objevil článek, v němž bylo možno rozeznat náznaky úsilí o revizi hesla účelnosti. Autorem tohoto článku,^{7/} rekapitulujícího Wagnerovy zásluhy o moderní architekturu, byl architekt Pavel Janák, Wagnerův žák a v letech 1907 až 1909 spolupracovník Jana Kotěry. Janák v tomto článku s určitou dávkou nostalgie konstatoval skutečnost, že "národní a humanitní ideály a představy dříve instinktivně cítěné a vzývané jsou nahražovány uznávanými a prospěšnými důvody - tendence Účelu stává se nejvýše rozhodující a vyplnění účelu nabývá téměř hodnot souznačných dokonalostí." Významně je zde citován Wagnerův výrok, že "každý nový sloh vznikl pozvolna z předchozího, protože nové způsoby konstrukce, nový materiál, nové lidské úkoly a názory si vyžádaly změnu nebo přetvoření dosavadních forem."

V závěru článku Janák sice zdůraznil závažnost Wagnerova díla jako iniciátora moderní architektury, ale snažil se zároveň vyhradit si právo nebýt Wagnerem /tzn. účelem/ v dalším vývoji vázán. "Všecko, co pozitivně svým postupem a svým dílem vykonal, je ojedinele čestným dílem, ale nic víc než pouhou cestou objevitele: ... pevnina, kterou otevřel náleží všeobecnému prospěchu a pokroku a jemu jen to že první měl odvahu - uprostřed všeho tápání a bezradnosti tvoření - bez odboček a scestí k ní se obrátil."

V červenci 1910 prohlašuje Janák v článku OD MODERNÍ ARCHITEKTURY K ARCHITEKTUŘE^{8/}: "Zdá se, že moderní architektura dospívá a zraje ve svém vývoji k etapě obratného stádia." Opět se zde vrací k Wagnerovi a zamýšlí se nad heslem ÚČEL - KONSTRUKCE - POESIE, zejména nad smyslem a důsledky pořadí jednotlivých postulátů. "V celé dosavadní historii nebyla architektura nikdy tak omezeně vázána na účel a účel byl pro ni vždy nabídnuvší se příležitostí člověku-umělci vyjádřiti svou myšlénku stavbou a jejími prostředky; toto vyjádření se bylo v architektuře začasné až tak převážným podílem tvoření, že deformovalo až i sám účel. /.../ Toto sseznání, že i účelu v architektuře náleží místo pouhého podnětu, vybevovalo se postupně vývojem moderní architektury a tím více, čím více architektura stávala se uměním a vyšším lidským projevem; bylo potvrzováno i mimoděk nikdy ani v ní neustávajícími přestupky proti hestu účelnosti: neboť mnoho z těch děl moderní architektury, jež svou kvalitou představují vrchol dosavadní architektury,

přechází o mnoho dále než za mez splnění účelu a má právě tam svou cestu."

Janák měl za to, že Wagnerův požadavek poezie je "jinorodý a jen na povrchu splněného účelu a konstrukce, protože poesie byla posledně připojována a v samostatné genezi". S ohledem na pokročilé stádium vývoje moderní architektury se Janák stavěl za novou verzi hesla s POESIÍ na prvním místě; domníval se, že tato nová verze odstraní hradbu odlišnosti moderní architektury od historických architektur. Přívlastek "moderní" byl na místě v době, kdy kvůli obrození architektury bylo třeba postavit požadavek účelnosti na první místo. Tento přívlastek "v kokamžiku, kdy názorovými principy ztotožňujeme se s historií, z moderní architektury padá, aby jí ponechal - architekturou". Poezie byla doposud ostatní stavbě přidáný člen /např. poetické detaily/, "kdežto architektonická krása je krása stavěná jen stavbou hmot a ... spočívající v instalované a zdramatizované rovnováze hmot".

Úsilí o novou formu v architektuře mělo svou paralelu v současném českém malířství a sochařství; zde se rostoucí měrou projevoval vliv pařížského malířského směru, tzv. kubismu. V roce 1911 se řada malířů a sochařů spolu s několika architekty /Janák, Hofman, Chochol a další/ sdružila ve Skupině výtvarných umělců a začala vydávat vlastní časopis UMĚLECKÝ MĚSÍČNÍK.

Pavel Janák uveřejnil v prvním ročníku tohoto časopisu několik důležitých článků, z nichž první byl článek, nazvaný PROTI NÁLADĚ V ARCHITEKTUŘE^{9/}. Janák

zde tvrdil, že pseudohistorické slohy 19. století byly vedeny spíše etickými a kulturními než výtvarnými myšlenkami a že právě z nedostatku vlastních výtvarných zájmů pracovaly pod dojmem již hotových myšlenek; že tedy v podstatě šlo vždy jen o náladu toho kterého období, nikoliv o formální zřetel. "... renaissance a gotika nebyla vlastně znovuzrozována, poněvadž základní principy těchto slohů zůstávaly nedotknuty a nepřemyšleny novorenaissancí a novogotikou; vše bylo jen náladou pro tyto historické slohy, a díla, která tu vznikala, byla co do hodnoty dočasná a pomíjející ceny, jakmile přešla i nálada, jež je vyvolala."

Podle Janáka je architektura z historického hlediska charakteristická právě svou nenáladovostí: "Vůbec architektura mezi všemi uměními má nejvíce charakter opozice proti náladě: Její díla, chrámy, věže, mosty, hradby a města jsou vědomě budovány z materiálu co nejvzdornějšího a tyčí se do vzduchu a v přírodě, vzdorující jejím změnám a počasím. Jest také jisto, že nálada, kterou nyní v charakteru jednotlivých období domníváme se shledávat, na př. nálada gotických katedrál, jest především naším názorem, povaze doby vzdáleným, do nich vkládána;"

Janák považuje v současné době i heslo o účelnosti za novou náladu /nutno dodat, že z důvodů ne zcela zřejmých/. Nemoc nálady v architektuře, uzavírá, "odvrací ... pozornost od pravdy, že architektura jest záležitostí hmoty, prostoru a jejich výtvarných zákonů."

Připravoval-li Janákův článek PROTI NÁLADĚ V ARCHITECTUŘE stále ještě půdu pro další vývoj a mluvil-li o nové

formě jenom obecně, představuje jeho stať HRANOL A PYRAMIDA^{10/} výrazné přiblížení se estetice kubismu; cílem této stati bylo především zdůvodnit příklon k formám, v nichž převládají kosé úhly a šikmé plochy. Ztělesněním, syntézou této nové formální řeči je Janákovi jehlan. Janák rozděluje evropskou architekturu na dvě skupiny, které představují dva protichůdné principy: jižní, antická skupina vychází z hmoty, je svou povahou materialistická a formou tíhne k hranolu, kdežto severní, křesťanská skupina má tendenci k popírání hmoty, je povahy duchovní a formově jehlanovitá či pyramidální. Moderní architektura patří svým charakterem a rodem k první /jižní/ skupině, pro což podle Janáka svědčí jak její nechuť k nadhmotné, duchové formě /jehlanu/, tak i heslo o účelnosti a věčnosti. Cesta ke zduchovění architektury musí tedy směřovat k formě pyramidální. Na důkaz souvislosti mezi kosými úhly a šikmými plochami na jedné straně a duchovností na straně druhé uvádí Janák mimo jiné i vznik krystalu v přírodě: krystal při svém růstu překonává tíži hmoty, což je chápáno jako obraz duchovního procesu.

V tomto Janákově článku můžeme pozorovat, jak se jeho autor, od své původní kritiky hesla účelnosti víc a víc utíká k násilným myšlenkovým konstrukcím, aby vysvětlil a obhájil formální sblížení se současnou vlnou kubismu.^{11/} Zdá se, že se Janák zde i ve většině dalších pojednání z tohoto období až příliš soustředil na prosazování zájmů své skupiny, což mělo za následek značné omezení platnosti jeho myšlenek.^{12/}

Vedle Pavla Janáka, který byl nejvýraznějším teoreticky činným architektem tohoto období, se úvahám o architektuře věnoval rovněž Otakar Novotný, žák a spolupracovník Jana Kotěry a v letech 1911 až 1913 redaktor *Stylu*. Novotný se podobně jako Janák, i když ne tak energicky, stavěl za revizi kriteria účelnosti; k předválečnému kubismu se však nepřipojil. V roce 1912 napsal v článku *TVOŘENÍ FORMY ARCHITEKTONICKÉ*:^{13/} "Novodobý formový asketismus lze přijmouti, ale ovšem jen jako východisko k novému slohu. /.../ Jdeme dnes vášnivě skoro za pouhou účelností a konstruktivností, ale bude třeba v brzku mysliti i na odstranění ideových nesrovnalostí. Nelze totiž tvrditi, že respektováním účelu a konstrukce povstává krásná forma; účel a konstrukce jsou předpoklady, správná forma však výslednicí logických úvah."

Řadu článků napsal po roce 1911 do *STYLU* a do *UMĚLECKÉHO MĚSÍČNÍKU* i architekt Vlastislav Hofman^{14/}, jeho květnaté úvahy jsou ale dost abstrusní a na pozornost dnešního čtenáře kladou značné nároky.

Počátky české moderní architektury

POZNÁMKY

/VS = Volné směry/

- 1/ J. Kotěra: O novém umění. VS 4, 1900, str. 189.
- 2/ VS 2, 1898, str. 243.
- 3/ K.B. Mádl: Příklad umění. VS 3, 1899, str. 117-142.
- 4/ K.B. Mádl: Sloh naší doby. VS.4, 1900, str. 157a - 174.
- 5/ J. Kotěra: O novém umění. VS 4, 1900, str. 189-195.

Vývoj ke kubismu

- 6/ P. Janák: Od moderní architektury k architektuře.
STYL 2, 1909-1910, str. 106.
- 7/ P. Janák: Otto Wagner. STYL 1, 1908-1909, str. 41-47.
- 8/ P. Janák: Od moderní architektury k architektuře.
STYL 2, 1909-1910, str. 105-109 /Kronika/.
- 9/ P. Janák: Proti náladě v architektuře. UMĚLECKÝ
MĚSÍČNÍK 1, 1911-12, str. 78-80, 105-107.
- 10/ P. Janák: Hranol a pyramida. UMĚLECKÝ MĚSÍČNÍK 1,
1911-12, str. 162-170.
- 11/ Další Janákovy články: O nábytku a jiném.
UMĚLECKÝ MĚSÍČNÍK 2, 1912-13, str.21-29.
Obnova průčelí.
UMĚLECKÝ MĚSÍČNÍK 2, 1912-13, str.85-93.
- 12/ Srov. článek V. Birnbauma Poznámky k teoriím moderní
architektury. STYL 15, 1936-37, str. 112-113,
135-136. V této posmrtně publikované stati
podrobuje Birnbaum Janákovu teorii o hranolu
a pyramidě ostré kritice.

13/ O. Novotný: Tvoření formy architektonické. STYL 4, 1912,
str. 3 - .

14/ V. Hofman: - Nový princip v architektuře. STYL 5, 1913,
str. 13-24.

- Příspěvek k charakteru moderní architektury.
UMĚLECKÝ MĚSÍČNÍK 1, 1911-1912, str. 228-231.

- Duch moderní tvorby v architektuře.
UMĚLECKÝ MĚSÍČNÍK 1, 1911-1912, str. 127 - .